

Torben Kragh Grodal

Hierarki, ægteskab og social forandring i Shakespeare's »Som man behager«, »Stormen« og »Pericles«.

I en meget udbredt bog om Shakespeare af Jan Kott betegnes Shakespeare som vor samtidige (:»Shakespeare, vor samtidige«). Kott er kun en blandt de mange Shakespeareformidlere, det være sig litteraturkritikere eller instruktører, der påtager sig at 'modernisere' Shakespeare på en sådan måde at det eviggyldige, ikke-tidsbundne budskab i Shakespeares værker kan komme til syne og værdsættes af nye generationer af kunder. Som alle mere komplekse litterære frembringelser muliggør Shakespeare's værker en række forskellige betydningstillæggelser der kan hæftes ved større eller mindre dele af værkerne. Ved sådanne moderniseringer bliver skuespillene kun en form for mærkevarebetegnelse, der dækker over en række forskellige produkter hvoraf mange kun har en ringe forbindelse til de betydninger som med rimelighed kan forbindes med de eksplicite eller implicite betydninger som fungerede på værkernes produktionstidspunkt. Udover markedsføringsinteressen kan en sådan fortolkningspraksis have sin interesse for personer der er interesseret i at producere en illusion af en ahistorisk kulturel, menneskelig homogenitet og kontinuitet. Derved kommer værkerne til at betyde det samme eller nogenlunde det samme som alle andre værker. Hvis man derimod er interesseret i Shakespeare's værkers specifikke betydning må man forstå disse værkers betydningsproduktion i deres historiske sammenhæng.

Når Shakespeare f.eks. kritiserer penge- og varesamfundet, gør han det ikke udfra en abstrakt-menneskelig position, men derimod udfra sin historiske og samfundsmæssige indføjning. Hans medlidenhed med 'de fattige', 'folket' er ikke så meget den utopiske socialists som det er den patriarkalske og halvfeudale persons modvilje mod et samfund, hvor faste lens- og fæsterrelationer afløses af arbejdsgivernes løse relation til den arbejdskraft der for korte perioder indkøbes fra reservearméen af de fra deres jord fordrevne bønder. Modsætningerne mellem købmanden fra Venedig og aristokraterne i Belmont kan selvfølgelig løses og opføres med hele vægten lagt på senere tiders psykologiske indføling og dybde; modsætningerne mellem aristokratiet og borgerskabet var for samtiden imidlertid ikke et spørgsmål om psykologi, derimod et spørgsmål om klassemæssige antagonismer der udgjorde en central baggrund for deres forståelser af værket. Læsningen af *Stormen* som den aldrende og døende bardes svanesang og farvel til scenen kan fremkalde tårer, men i en samtidig sammenhæng er stykket mere beregnet til hofaristokratisk opbyg-

gelse og selvbekræftelse i en tid hvor økonomiske og politiske modsætningsforhold ledsagedes af en omfattende ideologisk kamp.

For konkret at forstå at ens egne sociale og bevidsthedsmæssige forhold er et produkt af en dynamisk historisk udvikling er en forståelse af tidligere historiske faser en nødvendighed. Først derved fremtræder nutidens forhold til fulde som historiske produkter og ikke som eviggyldige naturtilstande.

I den efterfølgende artikel vil jeg efter en kortfattet skitse af den historiske baggrund foretage en analyse af *Som man behager*, *Stormen* og *Pericles* med henblik på fremdragning af de elementer i skuespillenes betydningsstrukturer der belyser stykkernes sammenhænge med de historiske forhold. *Som man behager*, er skrevet under Elizabeth I's regeringstid mens *Stormen* er skrevet under James I's regeringstid. Sammenligninger mellem de to skuespils betydningsstrukturer har til formål at vise hvilken betydning forskellen i politisk regime har haft på de to skuespil. Analysen af *Pericles*, samtidens mest populære Shakespearestykke, vil beskæftige sig med forholdet mellem de socio-økonomiske strukturer og de ægteskabelige og seksuelle strukturer.

SAMFUNDSFORHOLD: Feudalisme, kongelig enevælde, kapitalisme

Som enhver anden tekstproduktion foregår produktionen af Shakespeare's tekster på et specifikt historisk tidspunkt og under specifikke sociale og økonomiske omstændigheder. Det specifikke tekstuelle betydningsarbejde foregår derfor i et samspil med en række sociale strukturer og betydningssystemer.

Teksterne er skrevet i overgangen fra Tudorperioden til Stuartperioden. Disse to perioder er to forskellige faser i overgangen af feudalismen til kapitalismen. Rosekrigene havde efterladt det feudale system i en tilstand af svækkelse, og da der i det 16. årh. sker kraftige ændringer i produktionsforholdene - ændringer der bl.a. hænger sammen med kolonialisme, pengeøkonomiens fremtrængen, industrialisering (f.eks. indenfor uldproduktionen og minedriften) og fremkomsten af en handelskapitalisme - fører disse ændringer i produktionsforholdene og distributionsforholdene til meget omfattende ændringer i ejendomsforholdene. Der vokser i det 16. årh. nye klasser op som bygger deres magt på kapitalbesiddelse og vareproduktion. Ændringerne af klassestrukturerne ledsages af kraftig social uro, en uro der både manifesteres politisk og ideologisk.

Vareproduktion og den dermed sammenhængende handel med varer kræver en centralmagt der kan skabe et vist minimum af ordnede forhold som rammer om en sådan produktion og handel. En sådan centralmagt var kongemagten. Kongemagten som sådan har sin rod i et feudalt samfund, men i kapitalismens tidlige fase i det 16. årh. så de nye kapitalistklasser deres fordel i at støtte kongemagten, for derved at få skabt en magt der kunne garantere de

for kapitalakkumulationen og varecirkulationen nødvendige betingelser såsom et minimum af orden i retsforholdene og pengevæsenet, monopoludstedelse, ordnede toldforhold, en vis politisk stabilitet etc.

Kongemagtens basis for denne magtudøvelse havde imidlertid feudal karakter. En af de væsentligste indkomstkilder for kongemagten var jordbesiddelse, hvoraf en væsentlig del stammede fra beslaglagt kirkegods erhvervet under reformationen. Disse »feudale« indkomstkilder var ikke tilstrækkelige til at klare udgifterne, og derfor måtte disse indtægter suppleres med skatteindtægter. Skatteudskrivning måtte nødvendigvis bringe kongemagten i konflikt med kapitalistklasserne, idet de for statsfunktionerne nødvendige skatteindtægter kun kunne komme fra disse. De kapitalbesiddende klasser var imidlertid uvillige til at betale større skattebeløb til en kongemagt på hvis økonomiske politik de kun havde en begrænset indflydelse. Under Elizabeth I var det stadig muligt at foretage et kompromis mellem kongemagt og kapitalistklasser, bl.a. fordi underskuddet på budgettet endnu kunne finansieres ved salg af kronens jord og ved gældstiftelse, men under Stuarterne skærpedes konflikten, indtil den kom til åbent udbrud under den engelske revolution.

Konflikten styrkede kongemagtens solidaritet med kapitalistklassernes modstandere, de feudale jordbesiddere, idet modsætningerne dog ikke var simple modsætninger mellem bykapital og jordbesiddere. Mange kapitalister havde investeret en del af deres penge i jord, hvorved de var blevet jordbesiddere uden derved at have interesseløshed med de feudale jordbesiddere (sidstnævnte især placerede i landets underudviklede områder i Nord- og Nordvestengland), en række jordbesiddere havde tilpasset produktion og økonomisk struktur til pengeøkonomiens krav. De kapitalister der f.eks. via monopol var afhængige af kongemagten var på den anden side i et modsætningsforhold til de ikke-monopolbesiddende kapitalister.

Da kongemagten måtte støtte sig til de feudale jordbesiddere og på monopolister etc. blev den mere og mere en garant for den bestående sociale orden, eller nærmere den orden, der allerede var i fuld opløsning. De indgreb i sociale og økonomiske forhold kongemagten måtte foretage for at beskytte de vige klassers interesser skærpede yderligere modsætningen til laissez-faire-tilhængerne, de stigende kapitalistklasser. England havde en meget hurtigere socio-økonomisk udvikling end de fleste andre europæiske lande. Mens den hjælp til kapitalakkumulation som statsmagten kunne give i form af monopol, toldbeskyttelse etc. i de fleste andre lande også var aktuel i det 18. årh. ja langt ind i det 19. årh., hvorved enevælden på kontinentet nåede til en fuld udvikling af sine institutioner og fik en lang levetid, blev Stuarternes forsøg på skabelsen af en engelsk enevælde effektivt stoppet under den engelske revolution. Selvom dønningerne fra modsætningerne mellem de nordvestlige feudalherrer og de sydøstlige handels- og industrikapitalister først rigtigt ebbede ud med industrialismens gennembrud i slutningen af det 18. århundrede, kan den stuariske enevælde allerede ved sin tilsynkomst i det 17. århundredes første tiår siges at repræsentere reaktionære kræfter.

Den politiske magtkamp som kongemagt og feudalherrer var dømt til at

tabe af økonomiske grunde, forsøgtes også ført med ideologiske våben. Den ideologiske ramme om stuarternes enevælde er forsøget på at sammenbygge religion og statssystem, eller nærmere en religiøs begrundelse af det politiske system. Middelalderen havde haft to modeller for opbyggelse af sociale strukturer: det verdsligt-feudale hierarki byggende på kontraktuel gensidighed og det religiøst-katolske hierarki byggende på et system hvor enhver legalitet og magt gik fra toppen af hierarkiet og nedefter. Da kongemagten under reformationen overtog kirkens besiddelser overtog den samtidig dennes religiøse magtstruktur men gav den en verdslig form. Når James I i »The True Law of Free Monarchies« proklamerede det kongelige enevælde af guds nåde kan man derfor se det som en »logisk« fuldbyrdelse af Henry VIII's placering af kongemagten i pavemagts sted, nemlig skabelsen af identitet mellem den gejstlige og den verdslige styreform.

Overfor denne hierarkisk-absolutistiske ideologi står en kapitalistisk-protestantisk ideologi, der vil erstatte hierarki med autonomi, såvel i den enkelte driftsherres frie erhvervsudfoldelse som i den enkelte menigheds indflydelse på de kirkelige funktioner. Den protestantiske ideologi forkaster en hierarkisk-gejstlig medierende instans mellem den religiøse mindsteenhed, familieoverhovedet, og gud; enhver mindsteenhed skal have en direkte adgang til gud på samme måde som den enkelte kapitalist skal have en fri og umedieret adgang til markedet. På samme måde som kapitalisten skal have indflydelse på skattebetalingen skal den økonomisk autonome have indflydelse på styrelsen af menigheden. Der bliver således en tæt sammenhæng mellem kapitalisme, individualisme og protestantisme.

De omfattende ændringer i produktivkræfternes sammensætning, i produktionsforholdene og ændringerne i de øvrige samfundsstrukturer førte til omfattende ændringer af bevidsthedsformerne. Den feudale naturalieøkonomi nødvendiggjorde indplaceringen af hovedparten af befolkningen i relativt stabile indbyrdes relationer. Store dele af befolkningen var placerede i kollektive institutioner (f.eks. klostre og feudalgodser) og den økonomiske interaktion styredes af stabile kontrakter (f.eks. faste afgifter til lensherre og til kirken) og denne samfundsindretning var for den enkelte mere overskuelig omend ikke mere retfærdig (eller »lykkebringende«) end relationerne i det kapitalistiske samfund.

Med kapitalismen og varesamfundet sker der afgørende ændringer af de interpersonelle relationer. Landboerne, der tidligere havde en specificeret plads indenfor et socialt hierarki, drives væk fra landsbyerne (p.gr.a. omlægning af landbrugsproduktionen og p.gr.a. enclosure) og ind til byerne, hvor en langt løsere relation, arbejdstager- og lønrelationen specificerer deres plads i samfundet. Det enkelte individ bliver enheden: »Markedspladsens standarder og moral bredte sig langsomt ud fra London. I midten af det 16. årh. forekom den ide, at mænd kunne »bruge deres besiddelser som det behagede dem« at være ensbetydende med atheisme for Crowley; men individualisme - »Bydoktrinen«, kaldte Dekker den i 1612 - blev snart respektabel, efterhånden som Londonkøbmænd bragte mere og mere af landet ind i ét marked« (Hill:

Reformation to Industrial Revolution; The Pelican Economic History of Britain vol. 2., s. 26f.). »Protestantisme populariserede ideen om den individuelle statusopgørelse, dagbøgernes profit-og-tab-bogholderi. Dette forudsætter et atomistisk samfund af enkeltpersoner der kæmper for deres egen frelse, ikke længere et samfund (ell. fællesskab: community) der udarbejder dets frelse som det dyrkede dets marker, i fællesskab. Udtrykket »The individual« (individet) i dets moderne betydning daterer sig fra slutningen af det 16. århundrede eller begyndelsen af det 17. århundrede (Hill, sammesteds s. 40).

Englands forandring fra et feudalt agrarsamfund til en tidlig form for kapitalistisk industri- og handelssamfund medførte en voldsom omfordeling af nationalproduktet og en omfattende proletarisering. Omlægningerne af landbrugsproduktionen og 'enclosure' (indhegning af bøndernes overdrev under godsejeren) medførte som omtalt en tvangsfordrivning af store befolkningsgrupper fra landsbysamfundet. De fordrevne blev derfor en arbejdskraftsreserve der udøvede et tryk på lønningerne, således at reallønnen f.eks. for bygningsarbejdere i perioden fra 1500 til begyndelsen af 1600-tallet faldt til næsten det halve (Hill, smst. s. 83). Selvom produktionen i samfundet var kraftigt stigende blev større og større grupper drevet mod eksistensminimum. Middelalderens klostervelgørenhed var brudt sammen ved reformationen, og den eneste erstatning blev oprettelsen af offentlige arbejdsanstalter. Der blev indført strenge straffe for vagabondering etc. (lig arbejdsløshed). »I de sidste to årtier af det sekstende århundrede, og igen i de depressionsprægede 1620'ere taler prædikanter og pamfletskrivere om mænd, kvinder og børn døende af sult i Londons gader«. (Hill smst. s. 84). »Femtenhundredeoghalvfemserne var år med dårlig høst og høje priser med næstenhunger vilkår. De indvarslede et halvt århundrede af ekstraordinær hårdhed for de lønmodtagende klasser. Den elizabethanske og jakobeanske litteraturs store tidsalder skælvede på randen af socialt sammenbrud. Efterhånden som de arbejdsløse, vagabonderne og tiggerne flokkedes ind til hovedstaden i stigende antal, kunne hverken industri eller velgørenhed hjælpe dem. De følgende årtier var vidne til en stor anstrengelse for en statskontrolleret politik til at disciplinere de arbejdsløse (able-bodied) fattige«. (Hill, smst. s. 94).

Mens således større og større dele af befolkningen proletariseredes skete der en ligeså massiv stigning i indkomsterne hos de stigende klasser, det kapitalistiske borgerskab og folk med tilknytning til statsapparater. En stor del af profitten ved udbytningen gik til investeringer, men en meget stor del gik også til et enormt luksusforbrug for de privilegerede klasser. En produktion af luksusvarer blev sat i system, ligesom et enormt luksusbyggeri blev sat i gang.

Disse sociale ændringer kan i forvrænget og omarbejdet form findes overalt i Shakespeares dramer som centrale temaer. Modsætningen mellem en urban kultur (ofte bestemt som en hofkultur) og en »green world«, en agrarpastoral verden er et tilbagevendende tema.¹ Denne »green world« er dog ikke en beskrivelse af livet på landet som det var (enclosure, sammenbrud af naturaløkonomi etc.), men en nostalgisk-ideologisk drøm om hvordan man kun-

ne forestille sig at det havde været under feudalismen før pengeøkonomiens dominans. I den forbindelse kan man pege på at Shakespeare kom fra en af de mere underudviklede egne af England. Overfor pengeøkonomiens »relativisme« statueres en (feudal/ell. individualistisk-idealistisk) »absolutisme«. Ofte trænger relativismens og pengeøkonomiens repræsentanter sig ind i disse landlige paradiser, f.eks. i *Et vintereventyr*, hvor den pastorale absolutisme som Perdita forfægter konfronteres med Autolychus, handelsmanden, der er bærer af en relativisme der både er af økonomisk og af moralsk art (seksuel tvetydighed, lovløshed etc.), jfr. Hill, op. cit. s. 83: »En af dette århundredes vigtigste udviklinger, men en som vi kun svagt kan skimte, var fremgangen for en ny gruppe omrejsende handelsmænd, mellemmand, som for eksempel forsynede hjemmeindustriklædetilvirkere med deres råmaterialer og som transporterede forbrugsvarer fra markedsbyer ud til afsides landsbyer. Sådanne mellemmand blev plagede af myndigheder og kapitalinteresser (vested interests) og misbilliget af traditionelle moralister«. Ikke blot pengeøkonomisk, men også bevidsthedsmæssigt underlægges også landsbysamfundet den fremherskende produktionsstruktur og dennes ideologiske former.

Tematiseringen af symptomerne på ændringerne i det urbane samfund, de ændrede adfærdsformer der var et produkt af varesamfundet (prostitutionen, kriminaliteten, ågervirksomheden, handelstransaktionen, de enorme sociale kontraster) sker i dramaerne på tre måder: 1. som direkte kritik af moraliserende art; et af de mest udtalte eksempler på dette er *Measure for Measure*, hvor der direkte moraliseres over det urbane »forfald«. Man kan se *Measure for Measure* som en refleks af den under James I begyndende strammere kontrol med symptomerne på de samfundsmæssige ændringer. 2. som handlingsbaggrund og handlingsbevæggrund; kulturen, byen, hoffet og dets personer er bærere af inautentiske værdier. For at integrere de autentiske værdier i samfundet (byen, hoffet) foretages en bevægelse til »naturen« (landet ell. lign.) hvor personerne kommer i besiddelse af de autentiske værdier, hvorefter der sker en reintegration af personerne og de autentiske værdier i samfundet. (Eksempel: *As You Like It*, delvist *The Merchant of Venice*, *Cymbeline*, *the Winters Tale*, *The Tempest*). Da Shakespeare arbejder indenfor en tidlig kapitalistisk og individualistisk begrebsverden er den kollektive problematik forskudt til en individualistisk, forskudt til særlig en seksuel taxonomi af typen »Virtue« (dyd) vs. »lust«. 3. Ved at samfundet næsten skizofrent falder i to dele: en overklassedel, skildret i romantisk-idealistisk stil og en underklassedel, skildret i »realistisk«-grotesk stil.

Det er værd her at understrege at der i Shakespeares skuespil ikke sker nogen enkel »afspejling« af samfundsforholdene. Elementer og systemer benyttes som udgangspunkt for et specifikt tekstuel-ideologisk arbejde.

»Som man behager«, »Stormen« og hierarkiproblemerne

Som omtalt i afsnittet »Samfundsforhold:...« er Tudor-og Stuart-perioden en overgangsperiode, hvor en feudal samfundsform langsomt afløses af en kapitalistisk, Kapitalismens endelige sejr forberedes under den engelske revolution 1641-1660 og er et faktum i 1688. Shakespeares produktive periode (ca. 1590-1613) falder på det tidspunkt hvor den ene overgangsform afløser den anden overgangsform: først Elizabeth I's centralistiske »feudalisme« under hvilken der var en stiltiende accept af en samfundstilstand, hvor magten var fordelt på mange hænder (f.eks. gammel adel, ny adel, bourgeoisie og kongemagt) og som udgør det elizabethanske »kompromis«. Derefter James I's forsøg på at etablere kongelig enevælde af guds nåde.

I det følgende vil jeg analysere *Som man behager* (*As You Like It*), der er skrevet under Elisabeth I's regeringsperiode, og *Stormen*, *The Tempest*, der er skrevet under James I's regeringsperiode, med det formål at analysere eventuelle forskelle i ideologi i disse to skuespil. Samtidig vil jeg relatere eventuelle forskelle til de ideologiske forskelle mellem det elizabethanske kompromis' ideologi og ideologien i den stuartske absolutisme.

»Som man behager«

To elementer er ideologistrukturelt set centrale i opbygningen af et feudalt samfund: a. et altomfattende hierarki, hvor enhver person kan indplaceres, således at han har en relation til en overordnet og nogle relationer til nogle underordnede. b. Disse relationer har form af en kontrakt (f.eks. en håndfæstning eller en forlening) hvori den overordnede forpligtelser overfor den underordnede og den underordnede forpligtelser overfor den overordnede er specificerede. Da et feudalt samfund i princippet er statisk, og specielt i ideologien vil postulere sig som en *naturlig* samfundsorden, vil disse kontrakter postuleres som nødvendige, naturlige og absolutte bestemmelser af relationerne mellem overordnede og underordnede. Kontrakterne vil derfor ikke opfattes som udtryk for magt, og produktionsforhold eller markedsrelationer, men som udtryk for moralsk-metafysisk forankrede normer, hvorved de materielle handlinger kan afledes af de moralsk-ideelle normer.

I *Som man behager* er et sådant hierarki opstillet som det sociale ideal. Hierarkiet trues imidlertid af flere grunde. Dels sker der stadige brud på kontrakterne, dels manifesteres der tendenser til at penge-profit-og advancementsbegær virker relativiserende og opløsende på kontrakterne.

Denne relativisering og opløsning af de hierarkiske relationer opfattes som et historisk betinget fænomen: tidligere var der et moralsk-absolut forhold mellem overordnede og underordnede, men nutiden trues af en relativisering af disse forhold. Dette udtrykkes bl.a. af Orlando i hans fremhævelse af tjeneren Adams 'gammeldags loyalitet': »Oh gode gamle mand, hvor fremstår godt i dig/ Den gamle verdens trofaste tjener/ Hvor tjeneren sveder af pligt, ik-

ke af nødvendighed: /Du er ikke for disse tiders mode/ Hvor ingen vil svede, undtagen for forfremmelse/ Og havende denne kvæler deres tjenen« (II, iii, 58ff.) Orlando forarges over at man nutildags ikke tjener af *pligt* men ud fra ønsket om forfremmelse eller som andre steder omtalt ønsket om pengefortjeneste. Denne opløsning af det feudale tjenesteforhold og den gensidige patriarkalske solidaritet mellem herre og tjener er en af rødderne til samtidens dårlighed. Den perfekte feudale tjener Adam derimod siger f.eks. »Herre, gå videre, og jeg vil følge dig/Til det sidste åndedræt med sandhed og loyalitet«, (II, iii, 71f), han spørger ikke sig selv om han kan få mere andetsteds, om det kan 'betale sig' at følge sin herre, hans forhold til herren er ikke en markedsbestemt relation, men en absolut relation. Adam har aldrig tilstedt adgang for »Varme og rebelliske væsker til mit blod« (II, iii, 51). Til gengæld for den underordnede loyale tjenen bør herren være omsorgsfuld overfor den underordnede. En sådan omsorg viser Orlando f.eks. da han, skønt udhungret, ikke vil spise før han har sørget for Adams fortæring (II, vii, 133ff.). Orlando er således bærer af feudale værdier på det kollektive område, hvilket er en af hans væsentligste kvalifikationer til at indgå i retableringen af den sociale orden (ved indgåelsen af ægteskabet med Rosalind).

Overfor en idealistisk absolutisme, der vil negere den sociale dynamik og vil absolutere standssystemet står en relativisme der har sammenhæng med en kapitalistisk-urban kultur, herunder hofkulturen, hvor de forskellige stænder ikke har deres absolutte værdi men kan sammenlignes. Indenfor det feudale system er stænderne fundamentalt usammenlignelige, idet der ikke eksisterer individuelle, 'menneskelige' kvalifikationer der kan adskilles fra standskvalifikationerne.

Denne modsætning mellem urban relativisme og (landlig) absolutisme kan ses manifesteret i diskussionen mellem hyrden Corin og klovn Touchstone: »Cor. Og hvordan synes du om dette fårehyrdeliv, Mr. Touchstone? Klovn. I sandhed, Fårehyrde, i forhold til sig selv er det et godt liv men i forhold til at det er et fårehyrdeliv, er det ingenting/.../I forhold til at det er på markerne, behager det mig vel; men i forhold til at det ikke er ved hoffet, er det kedeligt/.../«. Til denne relativisme svarer Corin med absolutisme, herunder med ordsprog: '/.../ Jeg ved at jo mere man bliver syg, des værre til pas er man, og at den der mangler penge, midler og tilfredshed, er uden tre gode venner. At regnens egenskab er at gøre våd, og ilden at brænde: At gode græsgange gør fede får: og at en stor årsag til natten, er manglen på solen/.../« (III, ii, 13ff.) Når klovn taler om hoffet og dets forlokkelser bekræfter Corin sin tilværelse og plads i samfundet som havende en værdi i sig selv: »Sir, jeg er en sand arbejder, jeg tjener det som jeg skal spise: får det som jeg har på, skylder ingen mand had, misunder ingen mands lykke/.../og min største stolthed, er at se mine får græsse, & mine lam die.« (III, ii, 71ff). (Hvilken udtalelse benyttes af klovn til at anklage hyrden for at tilskynde fårerne til lidelighed, hvilket peger på det forhold at seksualiteten i det feudalt-agrare samfund havde sin naturlige plads i erhvervsudøvelsen mens en egentlig seksualrepression først opstår i en bykultur hvor seksualiteten ikke indgår som et naturligt led i er-

hvervsudøvelsen, samtidig med at løsnelsen af de traditionelle interaktionsformer samtidig giver spillerum for en egentlig libertinisme; både hoflibertinismen og den borgerlige seksualnegering har som sin forudsætning en løsrivelse af seksualiteten fra dens feudale 'naturgroede' indgåen i den materielle reproduktion).

Modsætningen mellem en hierarkisk-absolutistisk orden (af feudalt tilsnit) og en relativistisk »orden« der truer hierarkiet er som omtalt en af de centrale handlingskonstituerende modsætninger. Udgangspunktet for handlingen i *Som man behager* er de værditab der sker i kulturen (samfundet, hoffet) p.gr. a. overtrædelser af de hierarkiske kontrakter. De vigtigste brud på den hierarkiske orden er:

a. Fredericks oprør og usurpation af magten fra hans ældre broder, hertugen af Burgund. Herved sker der dels et brud på den social-politiske orden, dels et brud på den familiære orden. b. Olivers misligholdelse af sine forpligtelser overfor sin yngre broder, Orlando, hvilket er et brud på den familiære orden.

Disse to brud på den hierarkiske ordens system af gensidige forpligtelser er komplementære: Fredericks usurpation er den underordnedes misligholdelse af sin »kontrakt«; Olivers behandling af Orlando repræsenterer den hierarkisk overordnedes misligholdelse af sine forpligtelser overfor den underordnede. Der må derfor foretages handlinger der kan retablere hierarkiet og reintegrere de positive værdier (bl.a. absolutisme) i samfundet.

Samfundet og kulturen er i denne sammenhæng særlig bysamfundet og hoffet. Overfor dette står hyrdelivet og landlivet, og disse landlige samfund er i højere grad i besiddelse af de autentiske værdier. Overfor hof- og bysamfundets negering af »naturligt« hierarki står det pastorale samfunds accept af hierarki eksemplificeret ved Corins filosofi. I hof-samfundet hersker der efter det »naturlige« hierarkis sammenbrud »tyranni«, dvs. den stærkestes overgreb mod de mindre stærke, en negering af den hierarkiske gensidighed (cf. f.eks. Fredericks behandling af Orlando).

I *Som man behager* er der imidlertid et tredje sted, Arden, skoven, der ganske vist står i forbindelse med den pastorale verden og de autentiske værdier, men er et sted udenfor samfundet karakteriseret ved at være ikke-hierarkisk (Hertugen af Burgund er her kun primus inter pares). Ardenskovens er således i en vis forstand en negering af kulturen/samfundet, men den er på den anden side transformationernes sted, det sted udenfor kulturen hvor de handlinger, der kan medføre reintegrationen af de autentiske værdier i samfundet, kan finde sted.

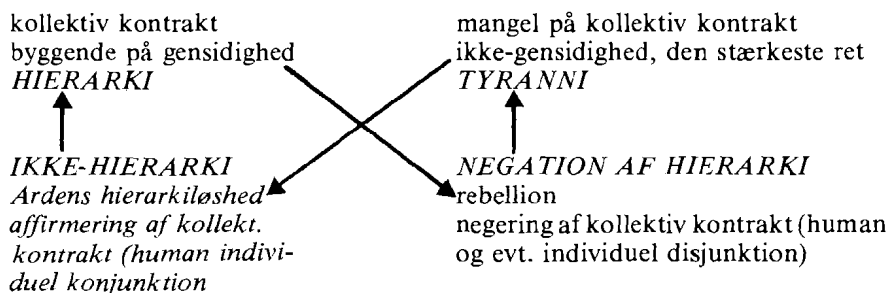
Sammenbruddet af den hierarkiske orden og etableringen af en tyrannisk orden tilhører stykkets forhistorie. andlingen starter med en tredobbelt negering af det tyranniske samfund. Delvis som en del af forhistorien flygter hertugen til Arden og etablerer der et modsamfund. Derefter flygter Orlando i begyndelsen af stykket til Arden, og tilsidst flygter Fredericks datter Celia og hertugens datter Rosalind til Arden, til »libertie, and not to banishment« (I,iii,145). I omstændighederne ved Rosalinds rejse til Ardenskovens er der de mest eksplicitte angivelser af at Ardenskovens er et ikke-hierarkisk sted. Som

motiv for sin rejse til Ardenskoven angiver Rosalind ønsket om at forenes med faderen, men ved sin ankomst til skoven giver hun sig ikke til kende overfor faderen, dvs. *hun indskriver sig ikke i den familiære hierarkiske myndighedsstruktur* men statuerer tværtimod sin autonomi. Dette gør hun dels ved at optræde forklædt som mand (kvinderollen betød i hine tider som delvis i vore at være underkastet en mands (mænds) myndighed), dels ved at etablere sig autonomt med egen husholdning, fåreflok og tjener (II,iv).

Den påfølgende kærlighedshistorie mellem Rosalind og Orlando foregår derfor mellem to fuldstændigt frie og uafhængige, dvs. autonome parter. I Rosalinds og Orlandos kærlighed manifesteres *absolutte* værdier, hvorved kærlighedens absolutte værdier står overfor de relativistiske værdier der manifesteres andetsteds. Disse to bærere af absolutte værdier, Rosalind bærer af kærlighedens absolut, Orlando både bærer af kærlighedens individuelle absolut og, som vi så det i hans relation til Adam, bærer af det hierarkiske gensidigheds kollektive absolut, ønsker at indgå ægteskab, dvs. disse to autonome personer ønsker at afgive deres autonomi til fordel for en social (og hierarkisk) kontrakt. At ægteskabet for Rosalind betyder afgivelse af autonomi fremstår bl.a. i betingelsen for at hun kan ægte Orlando. Betingelsen er at hun kan skaffe Rosalind til veje. Dette kan hun kun gøre ved at afføre sig mandsklæderne, tegnet på hendes autonomi. Denne given sig til kende for fader-hertugen, bæreren af det hierarkiske princip, paralleliserer og symboliserer indordningen og indskrivningen i den hierarkiske orden.

At ægteskabet etableres på basis af individuelle værdier (kærlighedens absolut) understreges i betingelserne for ægteskabet: »Rosa./.../ Du siger, at hvis jeg bringer din Rosalinde frem/vil du skænke hende til Orlando?/ Hertugen. Det vilde jeg, om jeg havde kongedømme at give med hende./ Rosa. Og du siger du vil have hende, når jeg bringer hende?/ Orl. Det vilde jeg, var jeg konge af alle kongedømmer«. (V,iv,9ff.). Kontrakten etableres altså uafhængig af kollektive værdier såsom social position etc. Men i og med oprettelsen af den individuelle kontrakt på basis af individuelle værdier sker der en retablering af det kollektive hierarki; hertugen, Orlando og Rosalind kommer i besiddelse af de kollektive værdier. Så snart Orlando og Rosalind har afgivet deres autonomi til fordel for en individuel og interindividuel (hierarkisk) kontrakt, kommer der meddelelse om at usurpatoren Frederick har afgivet magten til fordel for den retmæssige hertug. På det dybdestrukturelle niveau er denne magtafgivelse forårsaget af den retablering af det hierarkiske system der er sket med ægteskabskontrakten. Stykket ender med at næsten alle personer i Ardenskoven (ikke-kulturen, ikke-hierarkiet) vender tilbage til samfundet og kulturen, dvs. reintegreres i kulturen.

Handlingen i stykket kan grafisk fremstilles som følger:

Som man behager starter med en række brud på den hierarkisk-feudale orden. I modsætning til virkelighedens kollektive sociale forandringer (kapitalismens udvikling) beskrives disse brud som værende forårsaget af individuelle mangler. Derefter reetableres den sociale orden på grundlag af individuelle værdier ved en frivillig og individuel afgivelse af autonomi til det sociale hierarkiske system.

I *Som man behager* er der en tro på at et feudalt hierarki byggende på absolutte værdier stadig kan etableres. Dette system trues ganske vist af nogle dynamiske faktorer (skyggen af de voldsomme sociale ændringer forårsaget af kapitalismen og den begyndende industrialisme anes i stykket), men hierarkiet kan etableres ved en række handlinger der benytter temporær autonomi i reintegrationen af de autentiske værdier i samfundet. Reintegrationsforløbet sker uden den kraftige hierarkiske styring som findes i Stormen. Den borgerlige autonomistiske individualisme ses ikke i så høj grad som i Stormen som en trussel mod det hierarkiske system. Stykket bliver derved én stor besværgende gestus overfor de sociale realiteter.

»Stormen«

I perioden mellem affattelsen af *Som man behager* og Stormen bliver modsætningerne indenfor shakespearestykkernes værdisystemer stadig større og mediationsforsøgene stadig mere problematiske. Denne udvikling kan have mange årsager: de sociale konflikter i samfundet skærpedes, man kan evt. formode at den stigende rolle der tildeles driftsproblematikken har sammenhæng med individualpsykologiske forhold, Shakespeare blev ældre, etc.etc. Der skal ikke her fastslås endelige kausalrealiteter mellem »extrinsic« forhold og teksten der restløst forklarer årsagerne til produktionen af Stormen, men blot peges på at den absoluttistisk-hierarkiske model som præsenteres i *Measure for Measure* og som i fuld udfoldet form findes i Stormen har lighedspunkter med den enevælde af guds nåde James I programmatisk fremstillede i »The True Law of Free Monarchies«. Samtidig har det hierarkiske system (og specielt dets overhoved) fået en tættere sammenhæng med en religiøs

mysticisme. Arbejdet og driftsnegeringen, som egentlig er værdier hentet fra en puritansk-kapitalistisk ideologi, indordnes i det absolutistisk-hierarkiske system.

Der går dog ikke en lige og logisk-kronologisk linje fra Som man behager til Stormen. Skønt sidstnævnte stykke sædvanligvis grupperes sammen med de tre andre »romancer« *The Winter's Tale*, *Pericles* og *Cymbeline* er der en række forskelle mellem disse og *Stormen*. Jeg skal senere komme ind på disse forskelle og her blot fremhæve at de unges forening i Stormen foregår indlejret i det strengeste hierarki, hvorimod denne forening i de andre romancer foregår i relativ autonomi.

Mens Som man behager havde to normovertrædelser som udgangspunkter for handlingen: 1. en underordnets aktive kontraktbrud 2. en overordnets aktive kontraktbrud: hvorved der kommer en vis balance mellem de overordnede og de underordnede brødefuldhed, er der i *Stormen* kun tale om den underordnede aktive kontraktbrud (idet der dog er manifesteret en sideordnets overtrædelse af norm i form af kongen af Neapels hjælp til Antonios usurpation, og Prosperos passive overtrædelse af norm ved hans manglende håndhævelse af sin magt, jfr. *Measure for Measure* og *Kong Lear*. Derved er vægten flyttet fra en behandling af hierarkisk kontraktuel gensidighed til behandling af problemerne i forbindelse forholdet mellem myndighedsudøvelse og ulydighed.

At oprøret og ulydigheden overhovedet bliver mulig skyldes som sagt Prosperos manglende udøvelse af sine hierarkiske funktioner:»/.../i de frie kunster/Uden lige; idet disse udgjorde mit hele studium/Kastede jeg regeringen på min broder,/Og blev en fremmed for mit embede /state/, idet jeg var henført/Og henrykket i hemmelige studier. »(I,ii,73ff.) og derved »/.../forsømmende verdslige endemål, helt viet/Til indesluttethed og mit sinds forbedring /.../« (I,ii,89ff.). Problematikken fortolkes ikke udelukkende i en social kontekst, men fortolkes også ind i en religiøs/eksistentiel kontekst; »verdslige endemål« sætter som sin implicitte modpol en ikke nærmere specificeret sakral (evt. overjordisk?) sfære. Denne beskæftigelse med 'kunster' ('Arts', kultur) medfører imidlertid en modhandling fra naturens negative aspekt: beskæftigelsen med »arts«: »/.../ i min falske broder/Vækkede en ond natur« (I,ii,92ff.). Overfor en god men passiv kultur står en ond men aktiv natur. Derfor må Prosperos projekt være at skabe en god og aktiv kultur der kan »beherske« naturen. Dette sker på øen hvor Prospero i sin sakrale »cell« hele tiden kan styre handlingerne, f.eks. beherske Calibans onde natur.

Hvis man ophæver subjektgrænserne kan man i sammenstillingen af Prospero og broderen finde en forklaring på hvorfor Prospero får den straf at opholde sig så længe på øen. Således fortolket ville broderens »evil nature« også være Prosperos »evil nature« som han ikke har behersket, idet broderen og dermed broderens egenskaber er »underordnet« Prospero (den/det »højere«).

Prosperos manglende viljeudfoldelse og manglende håndhævelse af det hierarkiske princip fører til hans uddrivelse fra kulturen og han placeres i natu-

ren, på øen. Men denne natur er ikke som Ardenskovens natur karakteriseret ved svag eller manglende hierarkisering. Øen (naturen) er tværtimod behersket af et ondt hierarki (Sycorax og Caliban). Med Prosperos ankomst etableres der, efter et kort intermezzo af svag hierarkisering som vil blive omtalt nedenfor, et godt og magisk-kulturelt hierarki. Naturen er således ikke et sted hvor kulturen kan hente positive værdier til integration i kulturen, men et sted der, når kulturen (det spirituelle hierarki) er fraværende, er ond og dæmonisk. Dette dæmoniske hierarki består af moder + søn (cf. Cymbeline »Queen« + »Cloten«) der står overfor det gode hierarki bestående af fader + datter (Prospero + Miranda cf. Cymb. + Imogen). Modsætningen mellem det gode og det onde hierarki er samtidig udtryk for en modsætning mellem et (hinsides)- spirituel hierarki og et jordisk-seksuelt-kriminelt hierarki, hvilket særlig ses i modsætningen mellem Ariel og Sycorax (f.eks. I, ii, 272f). Resultatet af dette dæmoniske regimente bliver åndens (Ariels) indespærring i materien (»a cloven pine«; »pine« indgår i et ordspil på »painfully« i den næste linje I, ii, 278)). Den jordisk-materielle moder Sycorax' sammenhæng med sexualiteten fremgår dels af at hun kommer gravid til øen dels af at resultatet af denne graviditet bliver den (faderløse) monstruøse og liderlige Caliban.

I begyndelsen af Prospero's ophold på øen er der et relativt uhierarkisk forhold mellem Prospero og Caliban, indtil denne mangel på hierarki fremviser sine skadelige resultater: '/.../Jeg har behandlet dig,/Smuds som du er, med menneskelig omsorg; og indlogeret dig/I min egen celle, indtil du forsøgte at krænke ['violate']/Mit barns ære. »(i,ii,347ff.). Den relative hierarkiløshed fører til driftsudfoldelse og overtrædelse af den seksuelle ordens normer.

Som straf for dette forsøg på overtrædelse af det seksuelle normsystem pålægges Caliban *manuelt arbejde*, hvorved en hierarkisk struktureret arbejdsdeling er institueret. Og denne arbejdsdeling er vel og mærke nødvendig: »Men, som det er,/kan vi ikke undvære ham: han laver vores ild,/Henter vores brænde ind, og tjener i hverv/Som gavner ['profits'] os«. (I, ii, 312ff). Arbejdsdelingen forklæres og retfærdiggøres ud fra en seksuel/moralsk syndefaldsmyte; En oprindelig relativ lighed forandres til ulighed p.gr.a. den ene parts overtrædelse af seksuel norm. Til forskel fra den bibelske syndefaldsmyte, hvor arbejdet som straf for seksuel overtrædelse er grundmenneskeligt vilkår, handler denne syndefaldsmyte om *en* klasses, den manuelt arbejdendes, syndefald i forhold til en anden klasse, den besiddende klasse.

En anden opfattelse af en mulig 'naturlig' lighedstilstand, en slags utopisk-naturlig 'socialisme' fremføres af Gonzalo: et idealsamfund skulle indrettes som følger: »/.../ingen øvrighed;/Bogstaver skulle ikke være kendt, ingen rigdomme og fattigdom,/. Eller brug af tjeneste; ingen kontrakt, arvefølge,/. Skel, landegrænse, dyrket land, vingård;/Ingen brug af metal, korn, eller vin, eller olie;/Ingen beskæftigelse; alle mænd ubeskæftigede, alle;/Og kvinder også, men uskyldige og rene;/Intet herredømme;- /.../ Alle ting skulle naturen producere/Uden sved eller anstrengelse: forrædderi, forbrydelse,/Sværd, lanse, kniv, kanon eller behov for nogen maskine,/vil jeg ikke have; men naturen skulle frembringe af dens egen slags, lutter overflod,/ Til at ernære mit u-

skyldige folk«. (II,i,145ff.) Gonzalo mener at de sociale onder kommer fra den sociale og politiske struktur og fra produktionsforholdene, dvs. fra 'kulturen'. Han vil derfor negere kulturen og erstatte den med en naturtilstand hvor ejendomsforhold, arbejde og hierarki er negeret. Svaret kommer prompte: »Ingen giften sig blandt hans undersåtter?/ Ant. Ingen, mand; alle ørkesløse; skøger og kæltringe«. (II,i,161ff.). Ondet er ikke et socialt onde, men kommer fra den menneskelige natur (drift); en ophævelse af kulturens restriktioner ville føre til en syndig driftsudfoldelse: »alle ørkesløse; skøger og kæltringe«. Calibans voldtægtsforsøg bekræfter indenfor stykkets rammer dette synspunkt. Naturen er i sig selv ond og et (åndeligt?) hierarki er nødvendigt for at neutralisere eller positivisere (seksual) driftens negativitet. Kulturens fejl har ikke sin årsag i hierarki men i manglen på et tilstrækkeligt stærkt hierarki, jfr. Prospero's forhold til broderen. Arbejdsdelingen og det sociale hierarki er derfor ikke blot nødvendigt at materielle og praktiske grunde men også af moralske grunde.

Det positive modstykke til Caliban er Ferdinand: han starter med at udføre materielt-manuelt arbejde, samtidig med at han accepterer det seksuelle normsystem og ender med at blive befriet for det manuelle arbejde som belønning for hans overholdelse af normerne i det seksuelle normsystem. Prospero vil prøve Ferdinands kærlighed til Miranda og sætter ham til at bære brænde, sideordner ham midlertidigt med Caliban. Ferdinand underkaster sig hierarki og manuelt arbejde p.gr.a. hans accept af absolutte værdier, hvilken accept kommer til udtryk i hans kærlighed til Miranda: »/.../nogle former for lavhed/Er ædelt gennemgået; og de fleste fattige sager/Peger mod rige mål. Dette mit ringe arbejde/Ville være lige så tungt for mig som modbydeligt, men/Herre - inden [den elskede, 'mistress'] som jeg tjener ansører det som er livløst/Og gør mine anstrengelser til fornøjelse:/.../« (iii,i,2ff.). Ferdinand underkaster sig Prospero p.gr.a. det ønskede seksualobjekts, Miranda's værdifuldhed. Denne værdifuldhed består især i »dyd« og »jomfruelighed«, jfr. I,ii,430 og I,ii,450ff.. For at udtrykke denne 'værdi' må man underkaste sig lidelsen og arbejdet, jfr. Prosperos udtalelse om de unges kærlighed: »/.../denne hurtige handlen/Må jeg gøre svær, for at ikke for let vinden/Gør gevinsten [prize] let«. (I,ii,452ff.). Kun ved negeringen af nydelsen ved arbejde og afsavn kan 'gevinsten' opnå og bevare sin værdi.

Også Miranda er villig til at underkaste sig. Hun tilbyder f.eks. at hjælpe Ferdinand med at bære brænde, dvs. accepterer manuelt arbejde. Ligesom Ferdinand for Mirandas skyld accepterer »træet slaveri« (III,60-67) tilbyder Miranda total underkastelse: »Jeg er din hustru hvis du vil ægte mig;/ Hvis ikke, vil jeg dø som din pige; du kan fornægte mig/Som din fælle; men jeg vil være din tjener,/Hvadenten du vil eller ej.« (III,i,83ff.). At udtrykke kærlighed og værdi bliver næsten identisk med at udtrykke vilje til underkastelse. For at valorisere denne underkastelsestrang positivt må teksten næsten demmentere sig selv: da Ferdinand skal udtrykke sin glæde ved udsigten til ægteskab (en social kontraktindgåelse der implicerer frihedsindskrænkning) udtrykker han den som parallel til den glæde en ufri har ved at få sin frihed:

»Miranda. Min husbond da?/Ferd. Ja, med et hjerte så villende/Som 'bondage' nogensinde friheden« (III,i,87ff). Sætningen bliver ikke mindre paradoksal ved ordspillene på »Husband« (husbond), »bond« (bånd) »bondage« (fæstebondetilstand, kontrakt).

Ved at have accepteret 'arbejdet' (lig seksualnegering) og ved at have underkastet sig Prosperos myndighed uden forsøg på revolte har Ferdinand bestået en prøve som kvalificerer ham til at kunne opnå Miranda, men indtil vielsen har fundet sted er en streng seksualnegering nødvendig: »Så, som min gave, og din egen erhvervelse/Værdigt købt,/Tag min datter: men/Hvis du bryder hendes jomfru-knude før/Alle hellige ceremonier kan/Med fuldstændige og hellige ritualer blive udført,/Skal himlen ikke lade falde nogen sød bestænkning/For at lade denne kontrakt vokse: men goldt had/Surojet foragt og splid skal bestrø/Din sungs forening med ukrudt så modbydeligt/At begge skal hade det;/.../« (IV,i,13ff.). Metaforikken bevæger sig med en bemærkelsesværdig konsekvens inden for rammen af eller på kanten af en økonomisk-juridisk terminologi og forestillingsverden. Miranda er ganske vist en »rig gave«, men Ferdinand har ved sit arbejde og sin underkastelse erhvervet sig de kvalifikationer der gør ham i stand til at »købe« [purchase] Miranda, men købskontrakten forudsætter at han ikke benytter varen førend den endelige overdragelse af varen har fundet sted. Betydningen af driftnegering indtil bryllupsdagen som forudsætning for senere fordele erkendes af Ferdinand, der udtaler at intet skal »/.../smelte,/Min ære til begær, for at tage væk/Nydelsen fra den dags fejring/.../« (IV,i,27ff), ligesom Prospero senere understreger kyskhedskravet: »/.../giv ikke fjas/For megen tømme: de stærkeste eder er strå/Overfor ilden i blodet: vær mere mådeholdende,/For ellers, god nat med det løfte!/Fer. Jeg forsikrer jer, herre;/Den hvide kolde jomfrusne på mit hjerte/Nedslår min levers hede«. (IV,i,51ff.).

Disse kyskhedsløfter efterfølges af et mytologisk optrin, hvor det understreges at en vis kyskhed er nødvendig for en senere frugtbarhed og overflod. Denne driftsnegering har form af en indskrænkning af Venus og hendes søn Cupido's magt. Dette seksuelle moder-søn-par kan ses som en afsvækket variant af Sycorax-Caliban's dæmoniske moder-søn-par.

En mulig læsning af ovenstående er følgende skema:

jomfruelighed (udsættelse af forbrug)-----	→overflod	↷	hierarki
liderlighed, driftsudfoldelse-----	→mangel		anarki, oprør

Ferdinand og Caliban har gennemløbet modsatte udviklinger; Caliban bliver straffet for seksuelle overtrædelser med arbejde, Ferdinand kvalificerer sig ved arbejde til fritagelse for arbejde. Ferdinands kvalificeren sig ved arbejde og ved demonstration af beherskelse har imidlertid ingen funktionel sammenhæng med resultatet af prøven, som er Ferdinands indgåen i den ikke-arbejdende klasse. Beherskelsen og evnen til arbejde og langsigtet kalkulation og planlæggen er egenskaber der kvalificerer til at indgå som borgerlig erhvervsdrivende mere end til at være hofmand. Prøven har derfor mere karakter af legitimation end af funktionel forudsætning.

Ved sin kærlighed til Miranda og ved sin underkastelse under Prosperos hierarki har Ferdinand forløst faderen for den brøde hjælpen til bruddet på Milanos politisk-kollektive orden var udtryk for. De to unges kærlighed har muliggjort restitutionen af det sociale hierarki og de kollektive værdier og muliggjort en tilbagevenden til det gamle, men genfødte samfund. Man kunne nu mene at individuelle og interindividuelle værdier var blevet integreret i de kollektive. Men i *Stormen* er det langt vanskeligere end f.eks. i *Som man behager* at udskille et autonomt individuelt område. Både handlingen i *Som man behager* og *Stormen* starter med en social-kollektiv disjunktion manifesteret som en disjunktion mellem brødre der er bærere af kollektive værdier. I begge stykker transformeres den kollektive disjunktion til konjunktion i forbindelse med en individuel konjunktion (ægteskab). Men mens der i *Som man behager* i en kort periode tildeles personerne *autonomi*, hvilket er en forudsætning for at afgivelsen af denne autonomi kan have en forløsende virkning, er Prospero den eneste person med fuld autonomi i *Stormen*. Rosalinde indgår reelt ægteskabet som fuldt autonomt individ og negerer faderens giverrolle, hvorimod Miranda er objekt, brik i faderens skakspil, og »sælges« på metaforplanet til sidst til Ferdinand. De to unge er i alle kærlighedens faser overvågede af en alseende, alvidende og almægtig fader. De tilsyneladende individuelle områder bliver derved mere eller mindre emanationer af det kollektivt-metafysiske område som Prospero er bærer af. Kun Mirandas biologiske vækst fra barn til kønsmoden får en vis relativ autonomi, selvom denne selvfølgelig også i sidste instans er iscenesat af de metafysiske kræfter. I *Stormen* har absolutistisk hierarki, biologisk cyklus, og kosmisk-metafysiske kræfter overtaget de regenerative evner som i *Som man behager* var tillagt solidarisk hierarki, individuelle »kræfter« og temporær autonomi.

Hvis man sammenligner fremstillingerne af »tiden« og af »årstiderne« og disses symbolik i henholdsvis *The Winters Tale* og *Stormen* er der afgørende forskelle i disse to fremstillinger. I førstnævnte er der en parallellisme mellem et *moralsk* plan: uskyldighed/dyd - synd - bodshandling - syndernes forladelse; et *biologisk* plan: barndom/ungdom - manddom - død - genopstandelse/genfødsel og et *årstidsplan*: vinter/forår - sommer - vinter - forår, ganske vist er der en vis overordning af det moralske plan i forhold til de to andre planer, hvorved disse tenderer med at blive symbolske manifestanter af det moralske plan, men alligevel tildeles der alle tre planer en vis autonomi. I *The Tempest* er »tiden« og årstidernes skiften blevet reducerede til mytologi, metaforik (f.eks. »vinteren« til »jomfruelighedens sne«) og til berettet tid. Den handling der i *The Winter's Tale* (og *Pericles*) strakte sig over 12-15 år projiceres i *Stormen* som berettet fortid ind i en verden der tenderer mod tidløshed (evighed) ligesom *The Winter's Tale's* reelle årstidsskifter i *Stormen* erstattes af mytologiske optrin. Selvom Prospero i sidste akt taler om sin død og selvom stykket indeholder en eskatologisk vision opereres der også med udødelighedens ophævelse af tidsligheden.

Indskrænkningen af betydningen af årstidsplanet og det tidslige aspekt af det biologiske plan hænger sammen med den fulde modalitetsbesætning hos

bæreren af det hierarkiske princip, Prospero. Mens *The Winter's Tale* (og *Pericles*) har en handling strækkende sig over et stort tidsrum + en Leontes, der både mangler »vide«, »ville« og »kunne« og dermed et svækket hierarki, har handlingen i *Stormen* kun kort udstrækning, men til gengæld en Prospero der til fulde besidder »vide«, »ville« og »kunne« og dermed et ekstremt kraftigt hierarki. De planer der i *The Winter's Tale* havde en relativ autonom karakter får i *Stormen* gestuel og rituel karakter.

Ved svækkelsen af det biologiske plans tidslige aspekt fremtræder dyden/mødommen som biologisk faktum med så meget desto større vægt. Parallelt hermed har mødoms- og kyskhedskulten ikke tidligere hos Shakespeare antaget en så magisk-rituel karakter. Dette hænger bl.a. sammen med dydens sammenkobling med kastesystemet. De unges dyd bliver i højere grad end tidligere et emblem for deres ædle byrd. De unge ædlines rituelle fremvisen af fysiologisk dyd bliver optakten til den samlede feudale overklasses forsoning og forening vis a vis Trinculo-Stephano-Caliban-proletariatets fornedring. Der er sket en udvikling fra *All's Well's* retfærdiggørelse af mesalliancen mellem Helen og Bertram ved parallellisering af naturlig adel, »Virtue«, dyd med kulturel adel (»ære«, »adelighed«) som i kongens: »Dyd og sig selv/Er hendes egen medgift; ære og velstand fra mig« (AWW, II,iii,143ff.) eller *Measure for Measure's* mesalliance mellem hertugen af Wien og den dydige nonne Isabel, til den næste fuldstændigt passive fremvisen af fysiologisk dyd i forholdet mellem Miranda og Ferdinand og som resulterer i en alliance mellem arvingen til Neapels kongetrone og arvingen til Milanos fyrsteværdighed. (Det mesallianceproblem der gav bidrag til handlingskonstitueringen i *Pericles*, i *Cymbeline* og i afsvækket appearance-reality-udgave i forholdet mellem hyrdinde-Perdita og Florizel i *The Winter's Tale* er nu blevet reduceret til et minimum i *Stormen*).

Til den hierarkiske opfattelse af de sociale og psykologisk-biologiske relationer svarer en hierarkisk-idealistisk metafysik. En af de centrale problemer for stykkets overvejelser over virkelighedens opbygning, f.eks. udtrykt i termer som »uvirkelighed« »virkelighed«, »overvirkelighed«, »væren«, »intet«. Forholdet mellem væren og intet behandles på tvetydig vis i det berømte drømmeskuespil-sted: »Vore optrin [revels] er nu sluttet. Disse vore skuespillere,/Som jeg sagde forud, var alle ånder, og /Er smeltet til luft, til tynd luft:/Og, som dette skues grundløse væv,/De skyklædte tårne, de prægtige paladser,/De højtidelige templer, den store klode selv,/Ja, alt hvad den besidder, skal opløses /dissolve/,/Og som dette usubstantielle hensvundne festspil,/Ikke efterlade en sky tilbage. Vi er sligt stof/Som drømme er lavet på; og vort lille liv/Er afrundet med en søvn. »IV,i,148ff.). Tilsyneladende muliggør dette sted en læsning der understreger »intet« som tilværelsens essentielle egenskab. Den tilsyneladende »væren« står overalt på nippet til at opløse sig i »intet«. Men skuespilsmetaforen peger et andet sted hen. Skuespillet i skuespillet (»revels«) står som en lavere virkelighed i forhold til hovedskuespillet, ligesom hovedskuespillet står som en lavere virkelighed i forhold til virkelighedens virkelighed (den udenfor teatret). Skuespillet har derimod modelkarak-

ter, den fremviser en model på virkelighedens hierarkiske karakter, hvorved man ved ekstrapolation kan slutte sig til de ikke-repræsenterede størrelses indplacering. Det centrale for denne model er fremstillingen af det »ufremstillelige« niveau af virkeligheden, det niveau der ligger over det menneskelige, og som menneskene derfor kun kan have vage forestillinger om. I denne retning peger den eskatologiske vision af jordens tilintetgørelse. Hvis sammenligningen mellem den dennesidige tilværelse og skuespillet skal holde, implicerer den at der er samme forhold mellem »klode«-»menneskelig tilværelse« og X (det over-jordiske niveau/overjordiske »instruktører«) som mellem skuespil og instruktør-tilskuer.

Sammenligningen mellem tilværelsen og en drømmetilstand peger tilsyneladende i en anden retning. Til forløbet:

søvn - drøm - søvn svarer forløbet:

»død« - liv - død

hvorved livet fremstår som det »tilsyneladende«, døden, »intet«, som det »virkelige«. Denne fortolkningsmulighed, som det hierarkiske virkelighedsbillede ikke ganske formår at besværges jfr. den eklatante metafysiske uro i de store tragedier, er imidlertid fremkommet ved en indskrænkning af det til grund for drømmemetaforikken liggende billedmateriale. Drømmens karakter af illusion får den jo ikke ved kontrast til sønnen, men ved kontrast til den vågne tilstand. Man kan derfor extrapolere et andet forløb der ligger indenfor samme metaforiske ramme:

(vågen tilst.) - søvn - drøm - søvn - vågen tilstand

død - liv - »død« - Genfødsel/genopstandelse

Denne »genfødsel« ville være i overensstemmelse med den proto-genopstandelse som de »drukne« fra skibet oplever på søen. Man ville således få:

<u>Drøm</u>	↷	<u>skuespil</u>	↷	<u>»virkelighed«</u>
Vågen tilstand		virkelighed		»overvirkelighed«

Ved denne læsning vil stykkets talløse hentydninger til et guddommeligt plan ikke henstå som meningsløshed eller retorik, men derimod manifestere nødvendigheden af et guddommeligt plan for en sådan hierarkisk virkelighedsopfattelse. Prospero's virke som magisk iscenesætter er kun mikrokosmisk model af de makrokosmiske iscenesættelseskrafter. Prospero henter sine krafter fra »himlen«, f.eks. via Miranda som af ham omtales således: »O, en kerub/var du som bevarede mig. Du smilede,/Indgydt med en styrke fra himlen,« eller direkte: »Mir. Hvordan kom vi på land./Pros. Ved guddommeligt forsyn« ligesom Ferdinand om Miranda udtaler: »Sir, hun er dødelig:/Men ved guddommeligt forsyn er hun min:« (V,i,189ff.).

Virkelighedens hierarkiske struktur manifesteres også i labyrintmetaforikken. Kongen af Neapel og hans følgesvende »fængsles« en tid i lindelunden ved Prospero's celle, deres sanser er forvildede, men Prospero helbreder og restaurerer deres sanser ved hjælp af »Noget guddommeligt musik,/.../For at udarbejde mine endemål på deres sanser« (V,i,52ff.). Deres sanser er et blødt punkt, udsat for forvirring og manglende indsigt. Det lavere, drifterne

etc., har forurennet sanserne, særlig fornøften, men sanserne renses af det guddommeliges sendebud, den guddommelige musik: »Fortryllelsen opløses hurtigt;/ Og som morgenen stjæler på natten,/ Smeltende mørket, således begynder deres opstigende sanser/ At jage de uvidende dampe som beklæder/ Deres klarere fornøft«. (V,i,64ff.) hvorefter »Deres forståelse/ Begynder at svulme; og det sig nærmende tidevand/ Vil snart fylde fornøftens bred,/ Som nu ligger grim og mudret«. Metaforikken i det førstnævnte citat er en oplysende kommentar til drømmese-kvensen. Mens drømmese-kvensens »dissolve« stod tve-tydigt, med mulighed for at betyde »opløse« i betydningen »tilintetgøre«, får »dissolve« i dette citat betydningen »lette«, »løse op« således at den sande karakter træder frem. Mens omsmeltningen af »ånder« til »luft« i drømmese-kvensen kunne læses som en absolut destruktion, en reduktion, bliver smeltningen i dette citat udtryk for en positiv transformation af mørke til lys, af det hierarkisk lavere til det hierarkisk højere, af »blindhed« til »indsigt«. At 'smeltning' og 'opløsning' her står i fornøftens tjeneste kan ikke undgå at få en tilbagevirkende effekt på læsningen af drømmese-kvensen, således at den eskatologiske ændring kan læses som en 'ophævnning' af denne verdens indhold til den evige 'fornøfts' himmelske sfærer. Derved vil denne »klode« være en parallel til den labyrint, 'maze', der danner rammen om kongen af Neapels og hans følgesvendes 'amazement' ligesom indgangen i det hinsidige ville være udgangen af labyrinten og dens forvirring. Ønsket om en udgang af labyrinten udtrykkes af den fromme Gonzalo: »Al pinsel, besvær, forundring og forbløffelse [ell. forvirring: amazement]/ Bor her; himmelske magter led os/ Ud af dette frygtelige land!« (V,i,104f) Denne verden er ligesom øen »/.../ så forunderlig en labyrint/ Som mennesker nogensinde betrødte;/ Og der er i disse hændelser mere end naturen/ Nogensinde var ansvarlig for; et orakel/ Må retlede vor viden«. (V,i,242ff.). En kraftigere bekræftelse af en platonisk-hierarkisk virkelighedsopfattelse, hvor graden af virkelighed falder sammen med graden af ånd og hvor al handlen går oppefra og nedefter, kan næppe tænkes.

Jeg har tidligere omtalt at dette absolutistiske hierarki har en lighed med den ideologi og statsraison der lå bag ved James I's forsøg på at indføre enevælde. Men ikke alene det makropolitisk klima er ændret ved overgangen fra Tudor-styre til Stuart-styre. Også teaterforholdene ændredes: »I efteråret 1609 anvendte selv Shakespeares Trup, *The King's Men*, det private *Blackfriars*-teater som deres vinterhus. »Sandeligt«, skriver Wallis, »var denne beslutning det virkelige vendepunkt i Jacobeansk drama; det gjorde spaltningen mellem over og underklasse publikum uigenkaldeligt, den spaltning som havde været voksende siden 1599. »/.../ Kun ud fra sammenhængen med den historiske udvikling lader aristokratisteringen af sceneforholdene sig forklare meningsfuldt. «(Weiman: *Drama und Wirklichkeit in der Shakespearezeit* p. 142). Selvom det er omdiskuteret hvorvidt *Stormen* kan opfattes som et maskespil i den nye hofstil-mytologiske udstyrs- og maskinstykker i opsætning af Inigo Jones - er det utvivlsomt at *Stormen* er skrevet i en teatermæssig kontekst hvor disse stykker var normdannende. Således blev *Stormen* opført

første gang i Whitehall i 1611 og med James I's nærværelse.

Det er denne absolutistiske og adelige hofatmosfære man skal se som baggrund for *Stormen*. I træk som fordømmelsen af Caliban til arbejde ligger der en indirekte refleks af den ændrede rolle 'arbejde' er kommet til at spille i samfundet efter opkomsten af kapitalistiske produktionsforhold, og som f.eks. fører til at arbejdsanstalten erstatter velgørenhed og korporlig afstraffelse som midler til beherskelse af de besiddelsesløse. Men den absolutte nedvurdering af arbejdet overfor opvurderingen af adelskastens værdinormer repræsenterer samtidig det absolutistiske monarki's og den dertil knyttede adelkastes fortrængning af det opvoksende borgerskabs normer og værdier.

»Pericles«

En af hindringerne for en fortolkning af *Pericles* har været formodningen om at stykket kun delvis var Shakespeares værk. Hvis dele af stykket var skrevet af en anden forfatter kunne enhver usammenhæng i fortolkningen bekræfte formodningerne om at dele af stykket var af en anden forfatter. Det er dog en eklatant undervurdering af en så erfaren forfatter som Shakespeare var det på det tidspunkt hvor *Pericles* blev forfattet at antage at han skulle have skrevet de tre sidste akter uden sammenhæng med de to første akter, selvom disse var skrevet af en anden forfatter. Det må derfor være en rimelig udgangshypotese at antage, at stykket har en gennemgående tematik og der vil i den efterfølgende fortolkning ikke blive taget hensyn til at stykket sandsynligvis er resultatet af to forskellige forfatters arbejde.

En af vanskelighederne ved fortolkningen af *Pericles* er at beskrive sammenhængen mellem handlingerne i de to første akter, Pericles ungdomsmeriter, og handlingerne i de tre sidste akter, Pericles' og hans families meriter i Pericles manddoms-alderdomsperiode. Nødvendigheden af at finde denne sammenhæng bliver ikke mindre af at denne opdeling af stykket i to begivenhedsområder der er adskilte med 12-15 år her præsenteres for første gang i en Shakespeare-sammenhæng og i de tre andre romancer er denne tidlige dobbelthet et af de væsentligste betydningstræk.

Hovedtrækkene i handlingen er som følger: Pericles, fyrst af Tyrus, bejler til Kong Antiochus' datter, men opdager at faderen har et incestuøst forhold til datteren og derfor dræber alle bejlere. Han flygter, og efter forskellig intermezzi lider hans skib skibbrud udfør Pentapolis' kyst. Pericles deltager som en ukendt ridder i en turnering og vinder denne samt kongen af Pentapolis' (Simonides) datters kærlighed, og de bliver gift. På en sørejse barsler prinsessen, Thaisa med en datter, Marina; man tror Thaisa skindød og hun sættes ud på søen i en kiste, men hun skylles i land og optages i et kloster. Marina sættes i pleje, men bortføres og sælges til et bordel, hvor hun imidlertid viser så megen dyd, at en 'kunde', den lokale fyrste Lysimachus forbarmer sig over hende og befrier hende fra bordellet. Derefter forenes hun med fade-

ren, og sluttelig forenes fader og datter med moderen. Marina bliver gift med Lysimachus.

De centrale handlinger i de to første akter af *Pericles* er Pericles' to frierier, frieriet til Antiochus' datter og frieriet til Simonides' datter Thaisa. Omstændighederne og udfaldet af disse to frierier er fundamentalt forskellige. Det første der springer i øjnene er de to fædres forskellige indstilling. Antiochus er *ekstremt afvisende* overfor Pericles' frieri, hvorimod Simonides i en vis forstand er *ekstremt imødekommande*. Mens Antiochus truer frierne med dødsstraf hvis de ikke kan løse en gåde, arrangerer Simonides en turnering til 'bortauktionering' af datteren: »/.../ Der er prinser og riddere der kommer fra alle dele af verden for at turnere for hendes kærlighed.« (II,i,107ff.) Simonides opmuntrer hele tiden Thaisa til at gøre tilnærmelser til Pericles, f.eks.: »/.../ Derfor for at gøre hans indtræden mere sød,/ Sig nu vi drikker denne bovie vin for ham./ Thaisa: Ak, fader, det sømmer sig ikke for mig/ At være så dristig overfor en fremmed ridder;/ Han kunne tage mit tilbud som en forseelse/ Siden mænd tager kvinders gaver for skamløshed./ Simonides: Hvad?/ Gør som jeg byder dig«, (II,iii,64ff.) Senere opfordrer Simonides til dans i meget tvetydige vendinger: »/.../ Selv i jeres rustninger/ armours/, som I er iklædte/ Vil en soldaterdans gøre godt/ Jeg vil ikke have undskyldning ved at sige dette:/ Høj musik er for harsk for damers hoveder,/ Siden de elsker mænd i 'arms'/ våben, arme/ så vel som i senge.« (II,iii,94ff.) Via tvetydigheden 'arms' våben og arme, og ved sammenstillingen af dans og samleje fremtræder turneringen som en fysisk prøve der skal kvalificere til kærligheden i dens fysiske aspekt. Når Simonides derefter opfordrer Pericles til at danse - med Thaisa må man formode - idet han bl.a. siger »/.../ I riddere fra Tyrus/ Er fremragende til at få damer til at 'trip(pe)« (II,iii,101f), hvor kommentaren oplyser at 'trip' betyder en lys, munter dans med en *double entendre*, fremstår Simonides klart i en slags koblerfunktion. Modsætningen mellem Antiochus og Simonides kan derfor udtrykkes som modsætningen mellem en 'fader-dragge' og en 'fader-kobler'. Denne Simonides' insisteren på de unge menneskers seksuelle praksis ses bl.a. i II akts sidste replik, hvor han giver sin velsignelse til ægteskabet: »/.../ Jeg vil se jer gift;/ Og så, så hurtigt som I kan, kom i seng«. (II,v,91f.).

Ikke alene faderen men også datteren viser sensuelle interesser. Da Thaisa ser Pericles efter hans sejr i turneringen, udtrykker hun sin interesse på følgende måde: »Ved Juno, som er ægteskabets dronning,/ Al mad som jeg spiser forekommer usmagende,/ Ønskende han som mit kød«. (II,iii,30ff.) og lige efter »For mig synes han som diamant til glas«. Glas som metafor for mødom har mange paralleller hos Shakespeare, således også i denne tekst (IV,vi,142 »Slå hendes mødoms glas itu«), hvorved den sidste af Thaisas udtalelser får erotisk betydning.

At ægteskabet mellem Pericles og Thaisa er et brud på en kykshedsorden fremgår endvidere af at ægteskabet er et brud på det på skramt afgivne løfte til Diana om at Thaisa endnu i et år skal være kysk. Simonides siger til de øvrige friere: »Tolv måneder mere vil hun bære Diana's liberi;/ Dette har hun af-

lagt løfte om ved Cynthia's øje/Og vil på hendes jomfruære ikke bryde det« (II,v,10ff.). At løftet afgives af Simonides og ikke af Thaisa bortforklarer ikke det faktum at Thaisa til gengæld for de tolv 'måners' kyskhed »i Diana's liberie« tjener i 14 år som Diana-præstinde.

Modsætningen mellem Antiochus og Simonides kan også ses som udtryk for en modsætning mellem ekstremt tyranni (i.e. ensidigt hierarki) og ekstrem liberalitet (i.e. ikke-hierarki, accept af autonomi). Antiochus' incestforhold opfattes i I, i,92ff. som udtryk for den hierarkisk højerestående kongefaders overgreb mod den hierarkisk laverestående undersåt-datter, dvs. opfattes som tyranni. Derimod fornøjes Simonides over Thaisas negation af hans faderautoritet, hendes statuering af autonomi: »Det er godt, frøken: dit valg stemmer overens med mit;/Jeg kan godt lide dette: næh, hvor hun er bestemt i dette/ Ikke bekymrende sig om hvorvidt jeg misbilliger eller ej!« (II,v,18ff.). Selvom negationen af den hierarkiske autoritet kun er tilsyneladende og formel, idet fader og datter jo er enige.

Ved Pericles første frierfærd fremtræder han i sin fulde identitet og med alle sine kollektive kvalifikationer, dvs. som *fyrst* Pericles. Han frier til *nabokongens* datter. Under det andet frieri har han imidlertid mistet sine kollektive kvalifikationer (for en kortere stund) ligesom han til at begynde med fremtræder i total anonymitet, og senere kun betegner sig som adelsmand fra Tyrus, ikke som fyrste af Tyrus. Pentapolis er desuden det i forhold til Tyrus *fjerneste* sted i hele handlingen. Under Pentapolis fremhæves det hele tiden at Pericles er en *fremmed* »ridder«. Det er således udelukkende ved sine individuelle kvalifikationer at Pericles vinder Thaisa.

Thaisa's ægteskab med Pericles er således et ægteskab mellem to personer der tilsyneladende både socialt og nationalitetsmæssigt er ekstremt forskellige (»fremmede«), dvs. ægteskabet fremtræder som ekstremt exogami. Simonides giver således sin datter til en ekstremt fremmed, hvorimod Antiochus giver datteren til en ekstremt ikke-fremmed, nemlig til sig selv. Antiochus' incestforhold til datteren bliver derfor udtryk for ekstremt endogami, en ekstrem negering af giver-funktionen.

Omstændighederne ved de to fririer kan opsummeres som følger, (idet det skal bemærkes at der ikke er taget hensyn til at Pericles ikke er subjekt for incesten):

Antiochia	Pentapolis
ekstrem endogami (incest)	ekstrem exogami
geografisk »nærhed« (af Tyrus)	geografisk »fjernhed«
Pericles har kollektive kvalifikationer + intellektuelle kvalifikationer (gætter gåder)	Pericles har individuelle kvalifikationer + fysiske kvalifikationer (vinder turnering)
ekstremt tyranni/hierarki	relativ autonomi
Fader-drage	Fader-kobler
negativ udgang af frieri	positiv udgang af frieri

De to første akter har hovedsageligt handlet om sensualismens og ægteskabsindgåelsens problemer. En foreløbig løsning på disse problemer bliver den ægteskabsindgåelse og det samleje der danner overgangen til tredje akt: »Hymen har bragt bruden til sengs,/ Hvor ved tabet af mødom/ Et barn er formet«. (III,9ff.). Men samtidig peges der på en central tvetydighed eller kompleksitet ved samlejet som spiller en afgørende rolle for udformningen af de efterfølgende handlinger. Samlejet repræsenterer et »tab«, tab af mødom, 'maidenhead' og en gevinst: formningen af et barn. Denne modsætning mellem tab og gevinst har to aspekter: 1. tab af 'uskyldighed' medfører produktion af 'uskyldighed' (barnets uskyldighed). 2. den seksuelle 'død', den seksuelle 'hals-hugning' (tab af 'maidenhead') medfører produktion af 'liv' (barn). At det ikke er urimeligt at læse tabet af 'maidenhead' som en symbolsk 'hals-hugning' kan sandsynliggøres ved sammenligning med følgende episode fra *Romeo og Julie*: »/.../ Jeg vil vise mig selv som en tyrann./ Når jeg har kæmpet med mændene, vil jeg være grusom overfor møerne - jeg vil hugge deres hoveder af./ Greg. Møernes hoveder?/ Samp. Ja, møernes hoveder eller deres mødomme [maidenheads] tag det i den betydning du vil«. (R&J,I,i,23ff.).

Ved denne metaforiske sammenkobling af seksualitet og eksistentiel tilstand opstår der adskillige muligheder for overgange mellem det seksuelle og det fysiologiske register. Hvis tabet af seksuel uskyldighed medfører produktion af fysiologisk liv kan man tænke sig en kontra-praksis hvor tabet af fysiologisk liv medfører (re)produktion af seksuel uskyldighed. Vi vil således få:

seksuel »død« (samleje) nydelse
fysiologisk død lidelse

tab af uskyldighed
genvindelse af uskyldighed.

Den fysiologiske død bliver således en kontra-praksis til den seksuelle »død«, samlejet.

Den værdimæssige kompleksitet der er opstået i *Pericles* univers ved at Thaisa's (og Pericles') uskyldighed har måttet ofres til fordel for produktionen af Marina og dermed til fordel for Marina's uskyldighed, nødvendiggør en kontrapraksis til Thaisas tab af uskyldighed. Denne kontrapraksis skal transformere den værdimæssige kompleksitet til en éntydig værdimæssig positivitet. Denne kontrapraksis må samtidig indbefatte en negering af Antiochia-incesten og en renselse af Pericles for hans sensualisme. Denne kontra-praksis deler sig i flere underpraksisser:

1. Thaisa's skindød, der bliver rensende kontrapraksis til hendes tab af seksuel uskyldighed (og sensualisme).
2. Thaisa's 14 kyske år som nonne i Dianatemplet (jfr. bruddet på faderens på skrømt afgivne løfte om endnu 12 måneder Dianatilstand).
3. Thaisa's (og Pericles') alter ego, Marina, vokser op til en kysk ung pige.
4. Pericles' 14 lidelsesfulde enkemandssår i hvilke han er viet til kyskhed er en rensende kontrapraksis til hans ungdoms sensualisme. Pericles' uklippede hår i denne periode manifesterer en negation af seksualiteten: (III,iii,27ff.). At Pericles' lidelse ikke er tilstrækkelig til hans renselse ses imidlertid af det

faktum at han mangler »patience«. Denne uforløsthed kulminerer da han ligger totalt passiv og umælende på skibet i Mytilenes havn.

Den sensualisme der lå i foreningen af Pericles og Thaisa er sonet af de forskellige bodshandlinger etc. der er beskrevet i 1-4. Yderligere har Marina negeret en ekstrem exogami ved sin kyske optræden i bordellet i Mytilene (omtales udførligere senere). Foreningen af fader og datter (Pericles og Marina) i *lidelse* - deres møde former sig som en konkurrence over hvem der har lidt mest og båret denne lidelse med størst »patience« - bliver en negation af forholdet Antiochus-datter, hvis incestuøse fader-datter-forening var en forening i *nydelse*.

Mens den incestuøse forbindelse mellem Antiochus og datteren på det symbolske plan var et »drab« på moderen (jfr. gåden: »Jeg er ingen slange, alligevel næres jeg/ Af moder kød som frembragte mig« (I,i,65f.)), hvorved datteren »skiller« moderen fra faderen, og mens Marina ved sin fødsel »dræber« moderen, forårsager hendes (skin)død og dermed en adskillelse af faderen og moderen, er Marina's lidelsesfulde forening med faderen årsag til den vision der medfører Pericles' og Thaisa's genforening. Også i forholdet til moderen har Pericles-Marina-foreningen været en negering af Antiochus-datter-foreningen.

Endeligt er det i Antiochus-datter-relationen den hierarkisk højerestående, Antiochus, der fordærver den hierarkisk laverestående, hvorimod Marina-Pericles-foreningen er udtryk for at den hierarkisk laverestående forløser den hierarkisk højerestående.

En ekstra driftsnegerende karakter får mødet mellem fader og datter ved at foregå på havet. Fra andre Shakespeare-stykker (f.eks.) kendes den metaforiske sammenhæng mellem »jord« og kødelighed. Marina's renhed og sammenhæng med de spirituelle principper vises bl.a. i at hun ikke er født på »landjorden« men på »havet«, jfr. (I,i,103ff.) (V,i,196ff.).

Ved foreningen af Marina og Pericles er alle de driftsmæssige negativiteter fra I og II akt negerede eller sonede, harmonien er genoprettet og Pericles hører sfærernes musik.

De centrale temaer i *Pericles* artikuleres i forhold til modsætningerne mellem cirkulation (udveksling, bytte) og ikke-cirkulation af varer, tjenesteydelser, kvinder og kommunikation. Udgangspunktet for beskrivelsen af denne modsætning er i stykket modsætningen mellem Antiochus og Simonides, dvs. mellem endogami og exogami. Antiochus' incest er en endo-praxis, idet han ved at beholde datteren for sin egen mund forhindrer hende i at indgå i den samfundsmæssige cirkulation. Simonides derimod unddrager ikke datteren den sociale cirkulation og han går derfor ind for exo-praxis. Incest-forbudet tvinger i følge Levi-Strauss fædrene/forældrene til at producere døtre for andre, hvorved de kan få disse andres døtre tilbage. Den derved opnåede cirkulation og gensidighed konstituerer kulturen. Udvekslingen af kvinder tjener ikke blot til at fremme den blotte udveksling af kvinder, men tjener også til opbygning af et system af alliancer mellem de udvekslende mænd, som her i »Per«, hvor der opbygges alliancer mellem Tyrus og Pentapolis og mel-

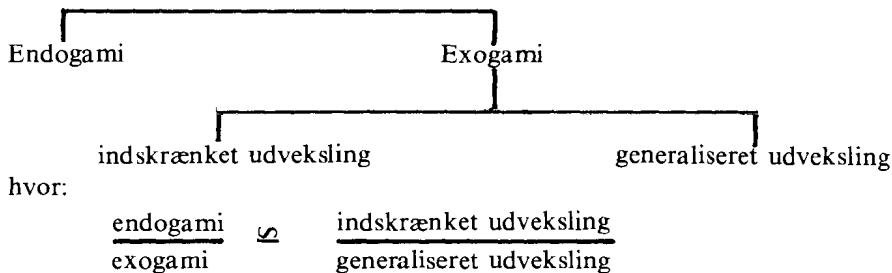

lem Lysimachus og Pericles. Antiochus' negering af exo-praxis truer også med at få sociale konflikter til følge i form af en social konflikt mellem Antiochia og Tyrus. Ved at lade stykket udspille sig over to generationer ser man fordelene ved exogamien: Pericles nyder godt af Simonides' exo-praxis, og til gengæld lader han selv Lysimachus nyde godt af samme exo-praxis.

Indenfor produktionen af ting svarer endogamien til produktionen til eget forbrug eller til produktionen indenfor en snæver kreds af byttende (som f.eks. under en feudal produktionsmåde), hvorimod en kapitalistisk vareproduktion svarer til en exo-praxis.

Indenfor kommunikationssfæren er den til endogami svarende kommunikationsform gåden (eller i ekstrem form negationen af kommunikation) overfor hvilken står kommunikationens exo-praxis.

Indenfor exopraksissen er der imidlertid to former for udveksling: den indskrænkede udveksling og den generaliserede udveksling. Den føromtalte feudale produktionsmåde, hvor udvekslingen foregik indenfor en snæver kreds - såvel udvekslingen af varer som udvekslingen af kvinder indenfor bestemte kaster - rubriceredes som en endopraxis, men kan også betragtes som en endopraxis-lignende indskrænket exo-praxis. Lévi-Stauss opstiller i *Den vilde tanke* s. 128 følgende diagram:

Første handlingsforløb i *Pericles* består i en negering af endogamien og en affirmering af exogamien. Det andet handlingsforløb løber derimod i den modsatte retning. Marina negerer den generaliserede udveksling i form af hendes negering af prostitutionen og hendes affirmering af »dyd« (dvs. ikke-udveksling), på baggrund af hvilken hun kan affirmere ægteskabet, der repræsenterer den indskrænkede udveksling. De to ægteskaber Pericles-Thaisa og Marina-Lysimachus er således forskellige i kraft af deres forskellige forløbsposition. Det første ægteskab er et resultat af en negering af endogami, det andet et resultat af negering af ekstrem exogami.

At Marina's ægteskab står som en negering af den generaliserede cirkulation i modsætning til Thaisa's bryllups cirkulationsbekræftende karakter hænger bl.a. sammen med en udvikling i betydningsuniverset. Medens Pericles-Thaisa-ægteskabet som sin endogame modpart havde incesten, er der i det andet handlingsforløb indføjet en ny ekstrem »endogam« praksis: den totale

cirkulationsnegering. Denne totale cirkulationsnegering findes i to former: som sakral nonnetilværelse og som »naturlig-guddommelig« »dyd« og jomfruelighed. Ved transformationen af problemstillingen fra en generel naturkultur-modsætning (incest vs. ægteskab) til en religiøs artikulation af problemet endo-praksis-exopraksis (nonnejomfru vs. prostitueret) produceres ægteskabets mediative virkning. Samtidig »ophæver« ægteskabets sakralitet dets profant-seksuelle karakter.

Vi får derfor følgende udvikling:

(natur)	}	(sakral)
endopraksis-incest		»endo«-praksis-dyd (<u>cirkulationsnegering</u>)
		vs.
vs.		exo-praksis-ægteskab (<u>indskrænket cirkulation</u>)
	}	vs.
exopraksis-ægteskab		exo-praksis-prostitution (<u>generaliseret cirkulation</u>)
(kultur)		(profan)

Ved mødet mellem Marina og Pericles har de tre hovedpersoner, Thaisa, Pericles og Marina alle kvalificeret sig ved cirkulationsnegering: Thaisa som nonne, Pericles ved en umælende og uklippet naturtilstand, Marina ved dydighed. De har derved alle tre negeret samfundets (syndefulde) cirkulationspraksis. Forældrene har ved deres cirkulationsnegering, der er af kulturel art, »sikret« barnets naturlig-overnaturlige »dyd«. Barnets naturligt-overnaturlige »dyd« og cirkulationsnegering har på den anden side forløst forældrene fra den synd de har pådraget sig ved deres indgåelse i den sociale cirkulation.

Da mediationsmuligheden, Marina's ægteskab som udtryk for en indskrænket cirkulation, er produceret, kan alle forlade deres cirkulationsnegering: Thaisa forlader Diana-templet, Pericles klipper håret og Marina omveksler sin jomfrudyd med den indskrænkede exopraksis: ægteskabet. De kan derved samtidig indtræde i deres fulde kollektive rettigheder; de unge bliver herskere i Tyrus, de ældre bliver herskere i Pentapolis.

På det seksuelle og ægteskabelige område har vi fundet en modsætning mellem endo-praksis og exo-praksis. Spørgsmålet er så om denne modsætning på det seksuelt-ægteskabelige område har sin tilsvarende på andre områder. I afsnittet »Samfundsforhold« omtales det hvorledes det engelske renaissancesamfund var præget af den kraftige omstilling der forårsagedes af overgangen fra en feudal samfundsstruktur og produktionsform til en kapitalistisk samfundsstruktur og produktionsform baseret på vareproduktion. Endvidere er det omtalt, hvorledes den feudale produktionsform enten kunne karakteriseres som en endo-praksis eller også som en exo-praksis baseret på indskrænket udveksling, hvorimod den kapitalistiske produktionsform var baseret på en exo-praksis med generaliseret udveksling. Det centrale problem som første handlingsforløb gav videre til andet handlingsforløb var den stær-

ke exo-praksis i Pentapolis. Parallelliseres exo-gamien Thaisa-Pericles af en socio-økonomisk exo-praksis i Pentapolis-samfundet?

Tilsyneladende er Pentapolis et feudalt samfund. Den turnering ved hvilken Pericles kvalificerer sig peger i retning af et feudalt og dermed endo-praksis-præget samfund. Men at skinnet bedrager fremgår af fiskernes udtalelser: »/.../Jeg spekulerer på/hvordan fiskene lever i havet./1. Fisker. Hva', som mænd gør til lands: de store æder de små op. Jeg kan ikke sammenligne vores rige gerrige med noget så passende som med en hval; han leger og bolttrer sig, drivende den fattige /ell. stakkels: 'poor/ fiskeyngel foran sig., og sluger dem alle til sidst i en mundfuld. Sådanne hvaler har jeg hørt om på land, som aldrig holder op med at gabe før de har nedsvælget hele sognet, kirke, spir, klokker og det hele. »(II,i,26ff.) og lidt senere »Men hvis den gode kong Simonides var af mit sind /.../ skulle vi rense landet for disse droner, som røver bien for hendes honning.«. Pentapolissamfundet er et dynamisk samfund. En række samfundsændrede kræfter fungerer i dette samfund, og disse kræfter kan ikke kontrolleres af centralmagten (Simonides), eller også vil centralmagten ikke kontrollere disse kræfter. Disse kræfter har sammenhæng med pengeøkonomi, ændringerne forårsages f.eks. af rige gerrige, ikke af krigerske baroner eller røvere. Fiskernes udtalelser er indikatorer for at der er noget »rotten« i Pentapolis-samfundet der har noget at gøre med en exogam økonomi og social-struktur. (For en historisk læsning er stedet en eksplicit kritik af 'enclosure', en af de mest kriticerede aspekter af de af ændrede produktionsforhold forårsagede sociale forandringer). Kritikken af denne socio-økonomiske exo-praksis er imidlertid næsten fuldstændigt forskudt til en implicit problematisering af en seksuel exo-praksis.

I afsnittet »Samfundsforhold« omtales det hvorledes Autolychus, en »peddling trader«, både repræsenterede pengeøkonomien og dennes værdier og repræsenterede en seksuel libertinisme. En sammenkobling af vare-og pengeøkonomi med en seksuel vidløftighed danner ligeledes baggrunden for handlingen i *Measure for Measure*, hvor ondet fra bordellerne er et onde der gennemtrænger hele samfundet og er stærkt medvirkende til at skabe dets »rottenness«. I *Pericles* er bordellet ligeledes penge-og varesamfundets, den økonomiske exo-praksis' mest udtalte sted. Der tales i bordellet om mangel på omsætning, mangel på arbejdskraft, tales om at »Gennemse markedet«, om at »Sygdomme er blevet solgt dyrere end medicin« (IV,vi,97) og om moralen som en funktion af erhvervsudøvelsen (»hvis der ikke er en samvittighed som kan bruges for ethvert erhverv [trade], vil vi aldrig have fremgang [prosper]« (IV,ii,11f.), om sammensparingen af en lille kapital, om forholdet mellem profit og anseelse, om reklame (»Nu, hr, har du udråbt hende gennem hele markedet?/ Boulton: Jeg har udråbt hende næsten indtil antallet af hendes hår;/ Jeg har tegnet hendes billede med min stemme« (IV,ii,90ff.), og dyden er tilfals for den højstbydende. Den kapitalistiske markedsvirkelighed, som ellers normalt 'fortrænges' af beskrivelser af halv-eller helfeudale samfundsforhold, manifesteres her i karikeret form. Karakteristisk sker disse indbrud af den kapitalistiske virkelighed hos Shakespeare hyppigst i de 'lavkomiske' ind-

slag. Men selvom der er mange andre ting end 'dyden der gøres til vare, behandles den økonomiske problematik her som så mange andre steder særligt i forbindelse med det seksuelle register.

Den ekstreme exo-praksis negeres ved hjælp af de naturligt-overnaturlige værdier (»virtue« både som »naturfænomen« og som inkarnerende guddommelige værdier). Da Lysimachus i sin samtale med Marina i bordellet spørger hende hvor længe hun har været i den »trade« (prostitutionen), spørger Marina: hvilken »trade«? Lysimachus reformulerer spørgsmålet: denne »profession«, svarer Marina: altid, idet det senere fremgår at hun definerer sin »profession« som værende »Maid«. Hun negerer med andre ord en *kulturel* »profession« til fordel for en »naturlig« »profession«, jomfruelighed. At der er tale om hævðelse af en »naturlig« overfor en kulturtilstand, en negering af den kulturelle produktion kan ved analogi ekstrapoleres fra Boults fremhævelse af dydens »uproduktivitet«: »Og selvom hun var et mere tornefuldt stykke jord end hun er, skal hun blive pløjet« (iv,vi,144ff.).

Ved således at negere udvekslings-og pengeværdierne belønnes Marina med penge. Derved fremstår pengebelønning som udtryk for et moralsk forhold, ikke som udtryk for et produktionsmæssigt og udvekslingsmæssigt forhold.

Marina har derved 'bevist' Lord Cerimons morale: »Jeg har altid ment at/Dyd og dygtighed var større gaver/End adelskab og rigdomme; uomhyggelige arvinger/Kan formørke og forbruge de to sidstnævnte/Men u dødelighed følger de førstnævnte/Gørende et menneske til en gud«. (III,ii,26ff.). Forudsætningen for denne morale er et gryende borgerligt samfund med dets hastige klasse-mæssige forandring og en understregning af 'almenmenneskelige' kvaliteter, som eksisterer uafhængigt af stands-mæssigt tilhørsforhold. Men denne privatmenneskelige og intime dyd integreres ikke i en generelt borgerlig ramme. Selv om den sluttelige familiære forening og ægteskab har elementer af borgerligt følsomt drama, er disse elementer integreret i aristokratisk-høvisk *repræsentativitet*. Familieforeningen udvikler sig fra intimitet til at blive et socialt emblem, ligesom dyden ikke er en privat men derimod en repræsentativ samfundsmæssig dyd. Marina's dyd forekommer sine steder som en individuel dyd, men i sidste instans fremstår den som et standselement, et udtryk for hendes ædle byrd.

I tidligere skuespil er der heltinder, der kan ses som anticipationer af borgerlige heroiner i stil med den dydigt belønnede *Pamela* hos Richardson. Helen i *Når enden er god* er det mest udtalte eksempel på en sådan borgerpige, der belønnes for sin borgerlige dyd og kløgt. I romancerne er der imidlertid ikke mere tale om en ren borgerlig dyd. Tilsyneladende styres pardannelserne af parternes frie tilbøjeligheder: i *Et vintereventyr* forelsker prinsen af Bøhmen sig i en pige han tror er en simpel bondepige, men i virkeligheden er hun prinsesse af Sicilien, og parforholdet passer derfor glimrende ind i et feudalt alliancesystem; tilsyneladende er Miranda og Ferdinand i *'Stormen* for hinanden bare en ung mand og en ung pige, men i virkeligheden kan deres forbindelse forene to fyrstehuse, tilsyneladende er Marina i *Pericles* bare en ung

uskyldig pige på bordel, men i virkeligheden er hun en prinsesse. Den borgerlige 'frie' pardannelse integreres således i en feudal alliancepardannelse, hvorved de dyder, der bringer de unge mennesker sammen, i sidste instans er forankrede i deres ædle byrd, hvorved deres dyder ikke er private og individuelle, men er udtryk for deres standsmæssige tilhørsforhold, deres hierarkiske position og for standssystemet overhovedet. Den borgerlige 'frie' pardannelse og den feudale alliance-pardannelse indgår derved kun tilsyneladende på lige fod i romancerne, idet de borgerlige elementer underordnes de feudaloide. De unge menneskers ægteskaber er udover deres private indebyrd kollektive restitueringer af legitimiteten, særligt i *Stormen*, men også indirekte i *Pericles* og *Et vintereventyr*, idet muligheden for en legitim fortsættelse af styret forudsætter 'genkendelsen' af de legitime arvinger, hvilken genkendelse som en fundamental forudsætning har kærlighedsvalget.

Konklusion

I analyserne er det blevet påvist hvorledes sociale strukturer og strukturændringer bliver materiale for et ideologisk-tekstuellet arbejde. På den ene side er Shakespeare-teksterne på ingen måde direkte afspejlinger af de sociale forhold i samtiden, men på den anden side er teksterne udtryk for et ideologisk arbejde der foregår med socio-økonomisk materiale.

Spændingerne mellem en urban kultur, hvor pengeøkonomien er slået kraftigt igennem, og resterne af en agrar-feudal kultur indarbejdes i de individuelle og familiære myter. Ligeledes opsuges de politiske problemer i familiære og seksuelle myter. I analysen af *Som man behager* og *Stormen* er det blevet påvist at Shakespeare producerede ideologiske løsninger der ikke var uforenelige med statsapparaternes ideologier. Samtidig er det sandsynliggjort at værdisystemerne i de senere stykker opviser en større afstand til det puritansk-kapitalistiske borgerskabs værdisystem på affattelsestidspunktet end de tidligere stykker. Når lukningen af teatrene blev en af konsekvenserne af revolutionen 30 år senere kan puritanerne have haft andre end snævert moralske grunde til denne lukning. Skuespilforfattere som Shakespeare producerede skuespil der i ethvert tilfælde ikke var uforenelige med de absolutistiske og feudale interesser. Shakespeares produktion er således et eksempel på Weiman's tese: *at den kunstnerisk-dramatiske udvikling fik et ganske andet forløb end den idehistoriske*: »Mens nemlig modsætningerne i den samtidige statslære og religion stadig tilspidsedes på *begge* sider indtil 1640, var dette ikke tilfældet for dramaets vedkommende [...] Mens bourgeoisiets synspunkt hyppigt gjorde sig gældende i stofvalg og vurdering af den fremstillede virkelighed endnu omkring århundredskiftet, svigtede produktionen af borgerlige dramaer allerede i det følgende årti »ganske pludseligt og uformidlet« (Weiman s. 307)

Litteraturfortegnelse

Anvendte Shakespeare-udgaver

Romeo and Juliet, Signet Classic 1964
As You Like It, New Variorum Edition (1890) 1963.
All's Well That Ends Well, Arden ed. 1959
Measure for Measure, Arden ed. 1965
Pericles, Arden ed. 1963
Cymbeline, Arden ed. 1955
The Winter's Tale, Arden ed. 1963
The Tempest, Arden ed. 1958

Sekundærlitteratur:

J. W. Allen: *A History of Political Thought in the Sixteenth Century* (1928) 1961
M. Ashley: *England in the Seventeenth Century* (1952) 1968
S. T. Binsdoff: *Tudor England* (1950) 1967
C. Hill: *Society and Puritanism in Pre-Revolutionary England* (1964) Panther ed. 1969
C. Hill: *Reformation to Industrial Revolution (The Pelican Economic History of Britain vol. 2.)* (1967) 1969
J. P. Kenyon: *The Stuart Constitution; Documents and Commentary* 1966
A. O. Lovejoy: *The Great Chain of Being* (1936) 1965
P. N. Siegel: *Shakespearean Tragedy and the Elizabethan Compromise* 1957
R. H. Tawney: *Religion and the Rise of Capitalism* (1922) 1966
E. M. W. Tillyard: *The Elizabethan World Picture* (1943) 1966
R. Weiman: *Drama und Wirklichkeit in der Shakespearezeit* 1958
B. Willey: *The Seventeenth-Century Background* (1954) 1967